

NHÂN VẬT MANG CẢM THỨC LƯU VONG TRONG TIỂU THUYẾT KHALED HOSSEINI

LÊ KHẮC BẢO LONG

Khoa Ngữ văn, Đại học Sư phạm, Đại học Huế

Tóm tắt: Các nhân vật trong tiểu thuyết của Khaled Hosseini đã bộc lộ rõ cảm thức lưu vong trong ý niệm sáng tác của một nhà văn toàn cầu, giữa kí ức quá khứ và đời sống hiện tại. Họ là những chủ thể tha hương, tị nạn và là những con người sống chông chênh giữa những miền văn hóa. Tất cả đều có chung những dằn dặt trong hồi ức và gắn kết một cách đặc biệt với cố quốc Afghanistan. Những kiểu nhân vật như thế được nhà văn khắc họa một cách độc đáo, chân thực thông qua nghệ thuật xây dựng nhân vật theo cặp đôi và miêu tả nhân vật gắn văn hóa Hồi giáo.

Từ khóa: Khaled Hosseini, tha hương, tị nạn, lưu vong.

1. MỞ ĐẦU

Khaled Hosseini là nhà văn Mỹ gốc Afghanistan. Cảm hứng cội nguồn dân tộc, thời đại cùng với cảm thức lưu vong, liên văn hóa đã chi phối sáng tác của ông khi viết về quê hương Afghanistan trong ba tiểu thuyết: *Người đưa điều*, *Và rồi núi vọng*, *Ngàn mặt trời rực rỡ*. Những thân phận nhân vật mà nhà văn xây dựng đều là những kiếp người tha hương, tị nạn, mang trong mình những trạng thái tâm lí khắc khoải, hoài vọng và cố níu giữ bản sắc dân tộc khi đến với trời Tây. Cùng với bút pháp xây dựng nhân vật độc đáo, mang dấu ấn riêng, Khaled Hosseini như muốn nói nhiều hơn về hiện thực bi kịch của con người hiện đại trước những biến động của quốc gia, dân tộc. Tiếng nói riêng về vẻ đẹp văn hóa, đời sống tâm hồn con người Afghanistan đã được bóc tách tinh tế qua từng trang tiểu thuyết. Đó cũng là chiều sâu tư tưởng mà Khaled Hosseini gửi gắm qua những sáng tác của mình.

2. KIỂU NHÂN VẬT MANG THÂN PHẬN LƯU VONG

2.1. Nhân vật tha hương

Xuất phát từ những nếm trải thực tế, từ sự mất mát trong chiến tranh của cố quốc Afghanistan, Khaled Hosseini đã khám phá đời sống tha hương của các nhân vật đầy chân thực qua sự trải nghiệm cuộc sống chông chênh trên đất khách. Đời sống tha hương khiến nhân vật luôn mang kí ức về quê gốc và mỗi lần tái hiện lại là nỗi đau đau nhớ quê thường trực, khắc khoải.

Abdullah và Pari trong *Và rồi núi vọng* là những đứa trẻ phải tha hương ngay từ khi còn nhỏ. Vì biến cố tuổi thơ, Abdullah tha hương đến Pakistan, cưới kết hôn và sau đó sang Mỹ. Mặc dù Khaled Hosseini không miêu tả trực tiếp những dằn dặt tâm lí của Abdullah, không khắc họa những trạng thái đau đáu nỗi nhớ quê nhưng chỉ bằng những

hành động cũng đủ hiện rõ cảm thức hoài hương của nhân vật. Qua cảm nhận của con gái Pari, Abdullah vẫn còn giữ nguyên khí chất người Trung Đông ngay cả trong giọng nói. Cái tên Pari như kim chỉ nam luôn hướng Abdullah quay về phía cố hương, níu giữ ông không quên thân nhân của mình: *“ông ấy sẽ lạc lối nếu không có con, Pari à, và không bao giờ tìm được đường quay lại nữa”* [3, tr.475]. Người em gái Pari, từ khi lưu vong ở Pháp cùng gia đình Nali Wahdati đã sống theo phong cách Tây phương, sành sỏi tiếng Pháp, tưởng chừng những kí ức về gia đình, về anh trai cô sẽ không còn nhớ nhưng Pari luôn đau đau về một quá khứ mơ hồ mà Maman luôn cố giấu. Pari từ trong tâm khảm vẫn luôn hoài vọng về Afghanistan và cảm thức truy vấn gốc tích, nhân thân luôn thường trực trong cô. Chỉ mãi khi trở thành những kẻ tha hương, con người mới thật sự định hình được kí ức, nỗi đau mất mát và cả sự cô đơn của bản thể. Pari và Abdullah tìm được nhau là cả một hành trình dài, điều này như biểu dương những cuộc đời đầy khắc khoải và nỗi đau bi kịch của kiếp người tha hương hiện đại.

Amir (*Người đưa điều*) nhờ nước Mỹ để quên đi tội lỗi của mình đối với Hassan nhưng thực ra quá khứ vẫn giày xéo và liên tục gọi nhắc trong cậu những kí ức về nhân thân và cội nguồn. Amir nhớ đến đêm yelda – đêm đầu tiên của tháng Jadi ở Afghanistan. Cuộc sống êm ả của cậu với một công việc ổn định, với người vợ mới cưới Soraya hiền dịu và cả kế hoạch nhận con nuôi đang nhen nhóm cho Amir một tương lai bình yên, bền vững ở nước Mỹ nhưng hoài ức về Afghanistan lại khiến cậu khắc khoải, có khi là đau đớn. Người tha hương trong một số điều kiện không thể trở về với quê gốc của mình, và Amir cũng đau đầu, lưỡng lự về sự trở về đó. Nhưng tình thân và niềm khắc khoải về gia đình, xứ sở đã thôi thúc Amir trở về Afghanistan, đó cũng là lúc cậu cảm nhận rõ hơi thở của xứ sở mà bấy lâu nay chưa kịp nhớ đến. Niềm hoài ức tốt đẹp và trọn vẹn là lúc những thân phận tha hương như Amir được một lần trở về mảnh đất của cha ông. *“Tôi nghĩ tôi đã quên mảnh đất này. Nhưng tôi đã không quên. Và, dưới ánh trăng sáng trắng như xương của vàng trắng khuyết nửa, tôi cảm thấy Afghanistan đang ngán nga dưới chân tôi”* [2, tr.300]. Có thể thấy, bằng dòng tự thuật của một chủ thể văn hóa khác trở về từ đất khách, Amir vẫn mang trong mình dòng máu của người Pashtun chính hiệu và cả những vết thương quá khứ mà mỗi thân phận tha hương đều ném trải - hoặc là biến cố cá nhân hoặc là dư chấn của cả một dân tộc. Với Amir là cả hai, để rồi dễ nhận thấy, Amir khó có thể chối bỏ gốc gác mà ngược lại, những lần hoài hương đã cho cậu tìm lại chính mình của những ngày mùa đông năm 1975.

Baba cũng như Amir, là phận người Afghanistan trên đất Mỹ. Tha hương trong niềm hoan hỉ vì yêu tư tưởng phương Tây nhưng trong ông vẫn khôn nguôi nhớ về Afghanistan, nơi kí ức không thể chôn vùi đối với một người Pashtun: *“Ông thiếu vắng những đồng mía ở Jalalabad và những vườn quả ở Paghman. Ông thiếu vắng đám đông ra ra vào vào ngôi nhà của ông, nhớ nhưng chuyển đạo bộ xuống những lối đi nhộn nhịp của khu phố chợ Shor...”* [2, tr.166]. Những kí ức đối với Baba đôi khi là ước muốn cuộc sống quá khứ, sự thiếu vắng những con người và cảm giác không khí thường nhật ở Kabul nhiều lúc khiến ông buồn nhớ, phải thường xuyên đến khu chợ trời ở San Jose để tái hòa nhập với cộng đồng người Afghanistan nơi đây. Mỗi khi nói đến phẩm chất một người bất kì khi sống trên đất Mỹ, Baba luôn khắc khoải và khuyên răn Amir về cốt cách con người

Afghanistan, về những giáo lý của đàn ông Pashtun. Niềm tự hào về nhân phẩm của một người đàn ông Afghan luôn là những bài học quý giá mà Baba răn dạy Amir từ ấu thơ cho đến cả khi tha hương đến với nước Mỹ.

Kiểu nhân vật tha hương được Khaled Hossini xây dựng thường gắn với những trường đoạn miêu tả kí ức văn hóa cội nguồn xuất hiện với tần số xuất hiện nhiều trong các tiểu thuyết như gọi tả một chiều dài lịch sử Afghanistan buồn tẻ, đốn đau. Nhưng lại là một mạch ngầm hồi ức xuyên suốt, kết nối nhiều thế hệ, để mỗi nhân vật sẵn sàng liên tưởng, tái hiện và rồi hiện hữu cùng những không gian khác nhau, hoặc trên đất khách, hoặc khi trở về kiểm tìm nhân thân trên quê hương. Gắn với thân phận tha hương, mỗi câu chuyện, câu văn miêu tả của tác giả đều phảng phất nỗi niềm giải bày như chính sự trang trải, thể nghiệm cuộc sống nơi đất khách của mỗi nhân vật. Con người tha hương không sống bằng quá khứ nhưng chính những mảnh vỡ quá khứ giúp họ tồn tại và khẳng định được tâm tính khi mỗi bản thể như Amir, Baba, Pari, Abdullah trước sự đổi thay và chảy trôi của đời sống hiện đại.

2.2. Nhân vật tị nạn mang kí ức chiến tranh

Những biến động thời đại của một vùng đất, một dân tộc không chỉ dẫn đến hiện trạng tha hương trong đời sống con người mà còn là nguyên nhân của vấn đề tị nạn. Tị nạn được hiểu là trường hợp *“lánh đi ở nơi khác để khỏi bị những nguy hiểm, đe dọa do chiến tranh hoặc tình hình chính trị gây ra cho mình”* [4, tr. 1315]. Như vậy, điểm chung của tị nạn và tha hương là phải sống ở một nơi khác, là đất khách vì những lí do khác nhau. Hay nói cách khác, trong những trường hợp như vậy, con người buộc phải lựa chọn và bị đánh bật khỏi nơi mình sinh sống, và sống tạm ở một nơi xa lạ. Tị nạn có thể trở thành tha hương hoặc không, nhưng nó vẫn là một dạng thức của đời sống lưu vong.

Trong *Ngàn mặt trời rực rỡ*, Khaled đã miêu tả chân thực đời sống tị nạn của nhân vật Laila. Tình cảnh nội chiến ở Afghanistan cùng với tình thế có mặt của phiên quân khủng bố Taliban buộc Laila phải sống một cuộc sống của dân tị nạn tại biên giới Pakistan: *“Tariq có một chỗ ở Pakistan. Chúng ta có thể trốn ở đây một thời gian, chờ cho mọi chuyện lắng xuống”* [1, tr.392]. Cuộc sống của người tị nạn đã cho Laila và Tariq nhiều trải nghiệm, không có cái thiếu thốn, vất vả, binh biến như ở quê nhà, mà thay vào đó là bầu không khí bình yên, nhộn nhịp ở đô thị Murree. Cả Laila và Tariq mang những hồi ức quá khứ đến với biên giới trong hành trình tị nạn của mình. Chi tiết tác giả miêu tả khung cảnh đám cưới của hai thân phận tị nạn trên đất khách thực sự ấn tượng. Đám cưới của Laila và Tariq không có hoa, khách mời và tiệc tùng xa hoa, mà trái lại, không khí vẫn còn dư âm của cuộc tháo chạy khỏi đất Afghanistan, Tariq chả còn gì và Sayeed phải đưa cho anh một món tiền và đến chợ trung tâm, Tariq mang về *“hai chiếc nhẫn cưới mỏng và đơn giản”* để cầu hôn Laila. Đám cưới vẫn được cử hành đúng nghi lễ truyền thống của Hồi giáo, có giáo sĩ làm lễ, có tấm mạng xanh che mặt, tất cả thực đơn giản và hạnh phúc. Đám cưới của hai con người trên đất khách *“không có nước mắt, không có nụ*

cười ngày cưới, không có những lời thì thầm nguyện ước yêu nhau trọn đời” mà chỉ còn “những cảm xúc tràn ngập”.

Như một chấn thương, một niềm khắc khoải buộc nhân vật phải gắn kết với quá khứ. Sự dửng dăng trong tâm thức cội nguồn là điều dễ nhận ra đối với các thân phận lưu vong, tị nạn như Laila. Khaled Hosseini rất khéo léo khi đan cài sự dửng dăng trong trạng huống chông chênh của Laila khi sống giữa hai không gian quê gốc và đất khách. Đối diện với hiện thực tị nạn của mình, Laila không khỏi khắc khoải về không gian cội nguồn, nó chứa đựng nỗi đau và cả sự mất mát không chỉ trong quá khứ mà còn hiện diện ngay phía bên kia biên giới trong hoàn cảnh thực tại. Sự dửng dăng trong ý niệm gắn kết với quê gốc đã thôi thúc Laila trở về để làm điều gì đó cho Kabul, cho quê hương bằng cả ý chí và trí tuệ của mình: *“Đây không phải nhà của chúng ta. Là Kabul cơ, và ở đó đang có quá nhiều điều đang diễn ra, ...Em muốn trở thành một phần trong đó”* [1, tr.425]. Niềm hoài vọng về quê gốc như đã hồi thúc nhân vật quay về, đối mặt với thực tại mất mát của Kabul, để nhân danh phẩm chất con người Afghanistan, đặc biệt trong hoàn cảnh đau thương như vậy.

Baba và Amir trong *Người đưa diều* không chỉ mang trong mình thân phận của kẻ tha hương lữ thứ mà trước hết, họ là người tị nạn gắn với hiện thực cuộc chiến tranh Liên Xô – Afghanistan. Cả hai bố con Amir phải vượt biên từ Kabul đến Peshawar để trú tránh cuộc chiến. Hành trình tị nạn của hai bố con được miêu tả gắn với tình hình chiến sự của đất nước Afghanistan, đó là khi họ phải băng qua sa mạc cùng với nhóm người tị nạn khác trên một chiếc xe tải cũ kỹ, thường xuyên chết máy, họ phải giáp mặt với toán lính Liên Xô, ...nhiều lần tưởng chừng cái chết đến trong gang tấc. Không chỉ dừng lại ở hành trình gian truân, nhọc nhằn để đến được Peshawar, Baba và Amir đã phải vượt biên sang Mỹ để sinh sống. Đó là hiện thực lưu vong của cả một thế hệ con người Afghanistan. Trong đó có các nhân vật của Khaled Hosseini. Đến với trời tây, họ mang trong mình thân phận của kẻ tị nạn. Họ khó khăn trong việc giao tiếp, hòa nhập với cuộc sống lúc mới sang Mỹ. Khu vực mà họ sống cũng là chốn tạm trú của nhóm người tị nạn nhập cư: *“Phần lớn hàng xóm của chúng tôi ở Fremont là những tài xế xe buýt, cảnh sát, những nhân viên trạm bán xăng dầu, và những bà mẹ không hôn thú hưởng phúc lợi xã hội”* [2, tr. 163]. Đến với đất khách, người tị nạn biết gắn bó, chia sẻ và sống quần tụ bên nhau trong một cộng đồng hải ngoại. Còn Tướng quân Taheri lại luôn mong mỗi quê nhà Afghanistan sớm độc lập, ông không bằng lòng với lối sống hòa nhập với cộng đồng bản địa để rồi ngày nào Taheri cũng *“chỉnh tề trong bộ đồ xám của ông, xoay xoay chiếc đồng hồ bỏ túi, đợi chờ”* ngày Afghanistan được giải phóng, chế độ quân chủ được phục hồi. Niềm cảm thức cội nguồn luôn khiến các nhân vật tị nạn day dứt khi đến với chốn tạm dung. Người tị nạn mang thân phận lưu vong cũng chỉ là những kẻ ở giữa hai quốc gia, hai nền văn hóa không hơn không kém. Do đó, Amir, Baba và tướng quân Taheri đều có nỗi đau đau riêng về quê hương gắn với niềm hoài vọng, gắn với nhân thân và quá khứ.

Kiểu nhân vật tị nạn còn được Khaled Hosseini xây dựng qua tượng nhân vật đám đông. Đó là tập hợp số nhiều những con người tị nạn, vượt biên trong hoàn cảnh quê nhà Afghanistan rơi vào các cuộc xung đột, nội chiến. Những người vượt biên tị nạn cùng với

Baba, Amir trong *Người đưa điều*, hay nhóm người tị nạn sang Pakistan qua cái nhìn của Laila trong *Ngàn mặt trời rực rỡ* đã thể hiện số phận chung của nhiều thế hệ con người lưu vong hiện đại: “*Kể cả những người khác nữa là mười hai, bao gồm cả Baba và tôi, ngồi ôm và li giữa hai chân, bị ép cứng cùng những người xa lạ,...*” [2, tr.143]. Đám đông tị nạn là hình ảnh được nhà văn miêu tả qua góc nhìn của nhân vật trong cuộc hay qua sự tái hiện của người kể chuyện thì họ cũng đều mang số phận chạy trốn, lẩn tránh và tìm đến một giấc mơ đổi đời. Hình ảnh đám đông tị nạn mà Khaled Hosseini xây dựng là hiện thân sống động cho thế hệ những con người bị cuốn xoáy trong vòng quay của lịch sử dân tộc. Họ cô cút, nương tựa lẫn nhau trong các chuyến vượt biên, họ mang tâm thế chưa đoán định được tương lai bởi lẽ con đường vượt biên cũng lắm gian nguy, cái chết có thể đến ngay trước mắt. Hình tượng đám đông chỉ được miêu tả là họ, là chúng tôi, là nhóm người, không tên tuổi bởi lẽ đám đông đó có chung số phận, có chung quá khứ và chung ước nguyện. Hiện thực tị nạn một lần nữa cho thấy thân phận con người Afghanistan trong các cuộc chiến, là tình cảnh điển hình của các dân tộc trước bi kịch chiến tranh và xung đột.

2.2. Nhân vật chông chênh giữa hai nền văn hóa

Thân phận con người lưu vong luôn có sự gắn kết giữa quê gốc và quê mới trong một trạng thái bất định, lưỡng lự trong ý thức lựa chọn quá khứ hay hiện tại. Sự dè dặt đó cũng xuất phát từ hiện thực đời sống và ý thức về nguồn cội và hi vọng ở tương lai. Đồng thời, họ cũng mang thân phận của kẻ ở giữa, luôn luôn sống dao động trong tâm thức xuyên quốc gia. Có thể thấy, hiện thực lưu vong còn thể hiện rõ qua thế hệ những nhân vật sống chông chênh giữa hai nền văn hóa, hai không gian quê gốc và đất khách. Họ phải tự kiến tạo cho mình, cho cộng đồng hải ngoại một bản sắc trong không gian thứ ba – không gian ở giữa (in-between space).

Pari – con gái của Abdullah (*Và rồi núi vọng*) thuộc thế hệ thứ hai của người nhập cư trên đất Mỹ, có nghĩa rằng kí ức cội nguồn không cô không có hoặc dần mất đi nhiều so với thế hệ thứ nhất của con người tha hương như bố Abdullah hay cô Pari. Hiện thực đối với con gái của Abdullah là cuộc sống đầy đủ, bình yên, không phải lo nghĩ về tương lai. Pari thích thú với không khí hiện đại ở nước Mỹ – nơi cô lớn lên, cô yêu văn hóa phương Tây, từ âm nhạc đến lối sống và cảm thấy mình phù hợp với điều đó. Trái ngược lại, cô hoàn toàn lạ lẫm với những yếu tố văn hóa cội nguồn mà bố Abdullah buộc cô phải khắc ghi, cô xem việc học viết tiếng Farsi như “*một con cá bơi ngược dòng*”, lớp học kinh Koran thì quá ngột ngạt bởi không khí nhà thờ, những lời răn đe con gái Hồi giáo vì e ngại bị văn hóa phương Tây xâm chiếm như âm nhạc hiện đại, quần sóc, khiêu vũ, thức ăn không phù hợp tiêu chuẩn halal,... Pari cảm thấy chông chênh ngay cả trong sự suy nghiệm của mình. Mặc dù hòa hợp với lối sống Tây phương nhưng chính cô cũng thừa nhận sự thiếu vắng nhân thân qua bóng hình của Pari – em gái của Abdullah (thế hệ tha hương thứ nhất): “*Đôi khi tôi gần như nhìn thấy cô – thực sự nhìn thấy ấy. Tôi cố vẽ cô, và mỗi lần như thế, tôi lại cho cô đôi mắt màu lục nhạt... Nếu ai đó hỏi, tôi bảo họ là tôi vẽ chính mình*” [1, tr.438]. Điều mà nhân vật thuộc thế hệ thứ hai khắc khoải chính là sự truy vấn về nhân thân, một sợi dây vô hình đã gắn kết Pari (cháu) và Pari (cô) qua câu

chuyện của Abdullah. Do đó, Pari nhận ra một nửa bản thể của mình thuộc về bà Pari, ở đó có cái gốc gác mà cô không thể chối bỏ. Pari thâm cảm ơn việc học tiếng Farsi để có thể đọc được bức thư mà bố đã từng viết cho bà Pari. Trạng huống chông chênh trong tâm thức của nhân vật là sự dằng dặt giữa ý niệm quê gốc và đất khách. Tâm thế chông chênh không chỉ thể hiện rõ tâm lí xáo động trước kí ức về nhân thân mà còn là hiện thực của kẻ ở giữa hai không gian văn hóa, hai quốc gia – dân tộc.

Mỗi nhân vật đều mang trong mình hai ý niệm, vừa là cái hữu thể của văn hóa gốc Afghanistan, vừa là cái đang trở thành một văn hóa khác – Mỹ, Pháp (tiềm thể). Quá trình đó cứ kéo dài mãi dẫn đến mỗi nhân vật mang thân phận tha hương chỉ có thể là một dấu gạch nối giữa hai nền văn hóa. Về mặt pháp lý, để trở thành người Mỹ, người Pháp, Amir, Baba hay Pari chỉ cần làm thủ tục nhập cư, cần một quốc tịch, điều này khá dễ dàng nhưng để các nhân vật trở thành một công dân thực thụ xét về phương diện văn hóa thì cần nhiều thời gian. Đối với Amir, Baba, nước Mỹ vừa là hiện tại, vừa là tương lai, họ mang trong mình cái danh xưng “*người Mỹ gốc Afghanistan*”.

Mỗi nhân vật của Khaled vừa sống bằng kí ức văn hóa của mình và vừa phải kiến tạo lại bản sắc quê hương bằng chính những mảnh vỡ kí ức đó. Hay nói cách khác, kí ức văn hóa đối với các nhân vật, vừa là quá khứ nhưng đồng thời là hiện tại, là quê hương luôn hiện tồn ngay trong họ. Như Taheri sống bằng hơi thở Afghanistan ngay trên đất Mỹ, Laila luôn đau đau về Kabul khi ti nạn tại Murree, Pakistan. Các nhân vật phải tự: “*kiến tạo rồi kiến tạo lại, trên cơ sở của cả ký ức lẫn tưởng tượng, của cả hoài niệm lẫn hoài bão, của cả sự khép kín lẫn sự cựa xát, của cả đất khách lẫn quê nhà*” [5]. Các nhân vật tha hương của Khaled Hosseini đã làm được điều đó khi họ đã phải tự bồi đắp nên bản sắc Afghanistan trong mình bằng kí ức văn hóa khó thể phai mờ, bằng cái hoài bão đến với đất Mỹ tự do, bình yên; bằng những hoài niệm nhớ nhung, khắc khoải về nhân thân, xứ sở; bằng những trải nghiệm ngôn ngữ, đời sống trong không gian bản xứ. Ở đây, tính chất một nửa, tính chất dấu gạch nối khiến cho Amir, Baba hay Taheri, Pari luôn có sự dằng dặt kí ức giữa quá khứ và hiện tại, giữa những cái xa lạ của văn hóa tiên tiến và những mẫu văn hóa truyền thống khi họ tâm niệm, nhắc nhớ.

3. NGHỆ THUẬT XÂY DỰNG NHÂN VẬT CỦA KHALED HOSSEINI

3.1. Nghệ thuật xây dựng nhân vật theo cặp đôi

Để tái hiện chân thực lịch sử thăng trầm và số phận chông chênh, trôi dạt của con người Afghanistan, Khaled Hosseini đã rất dụng công trong việc xây dựng các nhân vật theo hình thức cặp đôi trong từng tiểu thuyết. Các cặp đôi nhân vật tiêu phải kể đến như Amir – Hassan (*Người đưa diều*), Abdullah – Pari (*Và rồi núi vọng*), Mariam – Laila (*Ngàn mặt trời rực rỡ*). Bằng cái nhìn khách thể hóa về con người, dân tộc ở quê gốc (từ cái nhìn phương Tây), nhà văn đã miêu tả, kể chuyện cuộc đời các cặp nhân vật trong sự gắn kết và tương thông đặc biệt. Mỗi cặp đôi nhân vật xuất hiện đều gắn liền với bi kịch ra đi và trở về.

Cặp đôi Amir – Hassan (*Người đưa điều*) được Khaled Hosseini xây dựng trong mối quan hệ anh em cùng cha khác mẹ. Hai nhân vật đến với nhau từ khi đã lọt lòng mẹ, một người ở - một cậu chủ, một kẻ nghèo – một người giàu, nhưng không có khoảng cách nào có thể trở thành rào cản giữa Amir và Hassan: “*Nhưng chúng tôi là những đứa trẻ đã từng cùng tập bò với nhau, và cũng không có lịch sử nào, vấn đề chủng tộc nào, xã hội nào, tôn giáo nào thay đổi được điều đó*” [2, tr.39]. Họ lớn lên bên nhau, chia sẻ với nhau bất cứ điều gì nhưng đôi khi Amir phải ghen tị trước sự quan tâm của Baba đối với Hassan. Cậu luôn cố gắng tìm kiếm tình yêu và sự quan tâm từ cha của mình nhưng Baba đã kì vọng quá lớn, những gì mà Amir Khan không đạt được như cha mong đợi thì cậu bé Hassan lại có. Điều này đã tạo nên mặc cảm thiếu khuyết đối với Amir.

Nhưng chính vì dư chấn tội lỗi ấu thơ cùng với niềm khắc khoải quá khứ đã làm cho cuộc sống tha hương ở Mỹ của Amir không mấy dễ chịu. Cậu luôn có hoài ức về quê hương Afghanistan, mỗi hoài ức ấy luôn gắn liền với Hassan, có khi là kỉ ức văn hóa dễ chịu, cũng có khi là kỉ ức tội lỗi khiến nhân vật phải suy nghiệm: “*Và tôi nghĩ về Hassan. Một ngày nào đó, Inshallah, cậu sẽ là một nhà văn lớn... Tôi không hiểu liệu tôi có chút nào xứng đáng không*” [2, tr.223]. Cứ như thế, cuộc sống ở Mỹ của Amir không thể tách khỏi hình bóng của Hassan. Với Amir, người em trai cùng cha khác mẹ của mình vừa là quá khứ, là hoài ức tốt đẹp, vừa là nỗi đau tội lỗi và cũng là niềm cứu chuộc duy nhất gắn kết cậu với quê hương Afghanistan. Hình ảnh của cố quốc trong quá khứ luôn đồng hiện cùng với hình bóng của Hassan. Nước Mỹ trong lòng cậu là cuộc sống hiện tại, dễ dàng chung sống nhưng không hoàn toàn thoải mái, còn Afghanistan là niềm day dứt khiến nhân vật chông chênh trong sự lựa chọn trở về cố quốc: “*Tôi cảm thấy Afghanistan đang ngân nga dưới chân tôi. Có thể Afghanistan đã không hề quên tôi*” [2, tr.300]. Gắn liền với sự trở về của Amir là sự cứu chuộc tội lỗi quá khứ và là trách nhiệm của người anh đối với em trai mình. Giờ đây, Hassan đã không còn nhưng Amir lại gắn kết với cậu qua hình ảnh của cháu trai Sohrab. Mở đầu câu chuyện là tuổi thơ của hai con người thuộc thế hệ thứ nhất, kết thúc câu chuyện là kỉ ức tuổi thơ qua cánh điều xanh trên bầu trời Sanfacisco qua sự hiện diện của thế hệ thứ hai – Sohrab. Sự gắn kết cặp đôi nhân vật Amir – Hassan được lồng trong sự biến động của lịch sử Afghanistan. Số phận của con người tha hương chưa hề tách khỏi số phận của dân tộc, của đất nước mình, điều cốt yếu là niềm hoài vọng về quá khứ để hiểu rõ bản thân, tìm kiếm nhân thân trong mỗi chủ thể.

Abdullah và Pari (*Và rồi núi vọng*) lại được gắn kết với nhau bằng chính tình máu mủ anh trai – em gái, sự gắn kết này được Khaled Hosseini khắc họa tinh tế, chân thực qua bi kịch chia cắt tình thân của gia đình Saboor. Abdullah dành cho đứa em gái Pari tình yêu thương hơn cả chính bản thân anh. Trong tâm thức của Abdullah, chỉ cô bé mới là người không thể làm tổn thương mình nhưng sự kiện Saboor bán con gái Pari cho nhà Nali Wahdati đã gây ra nỗi đau khôn cùng đối với Abdullah, giờ đây anh đã mất em gái, vừa cay đắng vừa xót xa: “*Cậu quỳ xuống khoảng đất đằng sau cối xay gió... Cậu nghĩ đến đôi mày rậm, vầng trán tròn rộng và nụ cười răng thưa của con bé*” [1, tr.68]. Nỗi đau ấy khiến cho Abdullah không thể sống tiếp ở quê hương vì sự thiếu vắng của hình bóng Pari, sự ám ảnh của kỉ ức. Hai con người từ đó trở thành hai

chủ thể ra đi trong vòng xoáy biến động của cá nhân, của dân tộc Afghanistan. Pari sang Pháp cùng với mẹ nuôi Nali, nhưng kí ức về quê nhà, về bố và anh trai chưa hề nguôi ngoai trong cô. Abdullah lưu vong sang Mỹ nhưng kí ức về em gái Pari vẫn không hề phai nhạt. Abdullah nuôi ước nguyện tìm được em gái Pari nên đã đặt tên con gái đầu lòng cùng tên là Pari như kim chỉ nam để hướng anh về phía nhân thân, về cội nguồn dân tộc Afghanistan. Mang trong mình thân phận của kẻ tha hương, cả Pari và Abdullah đều mong mỏi tìm kiếm lại nhân thân của mình. Pari thực hiện một chuyến hành trình về quê gốc Afghanistan để thăm lại ngôi nhà tuổi thơ, thăm lại làng Shadbagh và đến Mỹ để đoàn tụ với anh trai Abdullah qua sự kết nối của cháu gái Pari. Họ tìm được nhau chính trên đất khách của xứ người. Xây dựng hình tượng cặp đôi nhân vật Abdullah và Pari, Khaled Hosseini đã thâm tóm sự biến động và bi kịch ra đi của nhiều thế hệ con người Afghanistan trên hành trình lưu vong ở xứ người. Mạch truyện về hai nhân vật vì vậy cũng được đan cài trong dạng thức đa tuyến truyện về những thế hệ chủ thể khác như Timur, Markos, Nabi,... tất cả để làm nổi bật sức sống và niềm khắc khoải, gắn kết lẫn nhau của thế hệ tha hương thứ nhất – Abdullah và Pari.

Laila và Mariam (*Ngàn mặt trời rực rỡ*) lại là cặp đôi nhân vật được tác giả xây dựng bằng bút pháp tương phản nhưng cũng có nét chung đặc biệt. Họ tiêu biểu cho số phận của người phụ nữ Afghanistan trước chế độ Hồi giáo hà khắc và biến động của lịch sử, thời đại. Mariam phải chịu một cuộc sống không mấy tốt đẹp vì mẹ cô chỉ là một người vợ thứ bị khinh miệt. Cô buộc phải chấp nhận cuộc hôn nhân áp đặt với Rasheed. Cô lầm lũi, cam chịu sự bạo hành, đánh đập của người đàn ông mà trước đây cô xem là chỗ dựa sau khi rời khỏi nhà của Baba. Mariam đau khổ, chấp nhận, nhẫn nhục với cuộc sống vô nghĩa bên người chồng vũ phu. Ngược lại với Mariam, Laila lại may mắn hơn, được sinh ra trong một gia đình hạnh phúc, được học hành tử tế, được yêu đương tự do, là một cô gái thông minh, đầy bản lĩnh, có ý chí cách mạng và cô luôn có niềm tin vào mảnh đất quê hương Kabul. Nét tương phản trong tính cách của hai con người tưởng chừng chỉ biểu dương cho sự đối lập của thân người phụ nữ Afghanistan nhưng cuối cùng họ cũng gắn kết với nhau trong chính bi kịch với người chồng chung Rasheed. Hai người phụ nữ ôm chầm lấy nhau trong sự bạo hành của kẻ thống trị Rasheed đã khiến người đọc không khỏi xót xa, “*từng mảng tóc bị rút khỏi da đầu của Laila và cô khóc vì đau đớn*”, “*Mariam đi chân đất và gập người lại. Máu chảy trên tay ông ta, máu chảy trên mặt của Mariam, trên tóc, dưới cổ và lưng*” [1, tr. 297 – 298]. Hiện thực khốc liệt của cuộc hôn nhân trong nền thống trị của nam quyền đã phản ánh bi kịch của người phụ nữ Hồi giáo qua cặp đôi nhân vật Mariam và Laila. Và đó cũng là một trong những nguyên nhân buộc Laila phải ra đi tìm một cuộc sống mới trên hành trình tha hương đến Pakistan. Dẫu tái hiện ở khía cạnh nào, sự gắn kết số phận của các nhân vật cũng đều xuất phát và có mối quan hệ mật thiết với bi kịch của dân tộc Afghanistan trong các cuộc nội chiến, xung đột sắc tộc và dĩ nhiên không thể không nói đến nền tảng xã hội Hồi giáo biểu dương nam quyền và triệt tiêu quyền hạn của người phụ nữ.

3.2. Nghệ thuật xây dựng nhân vật gắn với văn hóa Hồi giáo

Gắn với cái nhìn của một khách thể văn hóa (nhìn ngắm từ quê gốc Afghanistan), Khaled Hosseini luôn có ý thức khắc họa các nhân vật trong mối quan hệ với nền tảng văn hóa Hồi giáo như một ý thức biểu dương bản sắc quê gốc trong mối liên đới với hiện thực ở đất khách. Văn hóa Hồi giáo trong sáng tác của Khaled Hosseini là tổ hợp các yếu tố cấu thành văn hóa Hồi giáo Afghanistan được tác giả chọn lựa đưa vào tiểu thuyết như phong tục, tập quán, quan niệm, lễ hội, nghi thức Hồi giáo, trang phục, ẩm thực,... Tất cả được gợi nhắc, gợi nhớ qua nỗi niềm của thể hệ các nhân vật.

Nếu xem văn hóa cội nguồn là bầu sữa mát lành nuôi dưỡng tâm thức con người Afghanistan thì Amir đã được sinh ra và trưởng thành trong một không gian bản sắc sống động, độc đáo như thế. Tuổi thơ của Amir gắn liền với những đời sống sinh hoạt văn hóa Hồi giáo điển hình: *“Vào ngày lễ Eid, lễ ba ngày sau tháng lễ Ramadan, dân Kabul mặc những bộ quần áo đẹp nhất... Mọi người ôm chầm lấy nhau, hôn nhau, chúc mừng nhau “Eid Mubarak”* [2, tr.63]. Trong những năm tháng thiếu niên, Amir đã gắn liền với không gian thủ đô Kabul, và cũng là nơi hội tụ nhiều tinh hoa văn hóa của Afghanistan. Không chỉ xuất hiện với nét phổ biến trong đời sống thường nhật của người dân, các chi tiết về bản sắc văn hóa như bày biện trước mắt người đọc một ý thức hệ của con người tha hương về truyền thống của dân tộc. Đặc điểm chung của những nét sinh hoạt đời thường trong tiểu thuyết của Khaled Hosseini là gắn chặt với văn hóa Hồi giáo.

Vừa là những trải nghiệm thời ấu thơ, vừa là phần kí ức khó phai nhợt đối với đời sống của con người tha hương khi đến chốn tạm dung mới, các mẫu hình văn hóa gắn liền với những nghi thức, tập tục Hồi giáo đã cho thấy khả năng lưu giữ và tái hiện bản sắc của nhân vật. Ở đó có truyền thống văn hóa ẩm thực, trong cung cách ăn uống khác biệt với Tây phương: *“Chúng tôi ăn tối theo lối truyền thống, ngồi trên những tấm nệm nhỏ quanh phòng ăn, ăn bốc theo từng mâm bốn năm người một”* [2, tr.113]. Cũng có những mối liên đới kí ức văn hóa trong tâm thức hoài niệm về nhân thân. Và cả sự khác biệt trong những nét phong tục tang lễ, đám cưới truyền thống Hồi giáo trên đất khách. Khaled Hosseini qua dòng tự thuật của nhân vật đã tái hiện màu sắc độc đáo của những nét riêng biệt, đa dạng bản sắc qua trải nghiệm của Amir. Việc tái hiện nhiều nét sinh hoạt văn hóa Hồi giáo dường như đã là một con đường trở về bằng hoài niệm của các nhân vật. Việc lựa chọn các hằng số văn hóa điển hình từ tập quán, quan niệm đến những nghi thức, lễ hội Hồi giáo đã góp phần khắc họa phần nào sự trống trải, ảm ức vì quá khứ và ý niệm hoài hương của nhân vật Amir.

Abdullah (*Và rồi núi vọng*) cũng được Khaled Hosseini khắc họa gắn liền với nhiều mẫu hình văn hóa Hồi giáo nhưng lại khác với cách tái hiện như Amir (*Người đưa diều*). Abdullah được miêu tả qua góc nhìn của cô con gái Pari (thể hệ thứ hai trên đất khách) bằng những việc làm, hành động để níu giữ bản sắc. Bước ra từ quá khứ một bi kịch đau buồn khi chia cắt em gái Pari, Abdullah tha hương đến Mỹ nhưng trong tâm thức vẫn chưa hề phai nhợt kí ức nhân thân, về quê hương Afghanistan. Đến với trời Tây, anh mở một cửa hàng ẩm thực Trung Đông với các món ăn truyền thống của Afghanistan như một cách để gìn giữ bản sắc dân tộc: *“Những món ăn dân dã trên quyền thực đơn ép nhạ*

– *Kabob Du mục, Com Pilaf đèo Khyber, Gà con đường tơ lụa... cô gái với đôi mắt ám ảnh – như một quy định rằng mỗi một quán ăn Afghanistan phải có đôi mắt ấy*” [2, tr. 459]. Mỗi đêm trước giấc ngủ, bao giờ anh cũng kể cho con gái Pari nghe những mẫu chuyện dân gian Hồi giáo và dặn dò Pari phải nói hai môt lần từ Bismillah rồi mới lên giường. Abdullah không được miêu tả trực tiếp mà thông qua cách cảm nhận của con gái, nên hình ảnh người cha Abdullah hiện lên đầy đủ và gắn chặt với bản sắc Trung Đông hơn là sự đổi thay, hòa nhập văn hóa nơi cư ngụ. Abdullah còn đưa Pari vào các lớp học kinh Koran, vào nhà thờ Hồi giáo, lớp học tiếng Farsi,... với mong muốn để con gái có thể hiểu và không quên cội nguồn, bởi lẽ thế hệ thứ hai của người tha hương sẽ sớm mất dần kí ức văn hóa và nền tảng cội nguồn, nên Abdullah vẫn luôn mong mỗi thế hệ sau lưu giữ gốc gác như một lời tâm niệm: *“Nếu văn hóa là một ngôi nhà, thì ngôn ngữ là chìa khóa mở cánh cửa chính... không có nó, con sẽ rơi vào kết cục mất phương hướng, không có một ngôi nhà thích hợp hay một bản sắc chính thống”* [3, tr.457].

Từ hiện thực thế hệ những con người Afghanistan ra đi tìm cuộc sống mới, bình yên và hi vọng, các nhân vật đến với đất khách ở trời tây, ở phía bên kia biên giới nhưng vẫn mang theo cốt cách, bản sắc truyền thống dân tộc để đem cái khác biệt, độc đáo của văn hóa xứ sở đến với đến nền văn hóa hiện đại phương Tây. Đây cũng là một cách để con người hiện đại hiện thực hóa nhu cầu giao thoa, liên đới văn hóa gắn với khả năng tìm hiểu, khám phá và định hình được bản thể trong mối quan hệ với cái phổ quát, đa dạng văn hóa ở đất khách. Mỗi nhân vật như Amir, Abdullah, Pari, Laila không thể đánh mất mình trước hiện thực xuyên quốc gia đến với Mỹ, Pháp bởi lẽ trong mỗi chủ thể đều lưu giữ gốc gác của quê hương Afghanistan. Do đó, việc miêu tả những mẫu hình văn hóa gắn với quê hương, với Hồi giáo đã cho thấy ý thức suy nghiệm về cố quốc, về dân tộc trong nỗi đau li hương của nhân vật lưu vong.

Có điều, dù bày biện cái đa dạng, độc đáo của văn hóa xứ sở trước hiện thực xã hội Tây phương, dù cố gắng gắn kết với đất khách trong một chặng đời khá dài và dù các nhân vật luôn tồn tại ý niệm về gốc gác của mình thì họ vẫn chưa hẳn là đã hoàn toàn thuộc về quê gốc và cũng chưa thể hòa nhập hoàn toàn, chưa trở thành một công dân văn hóa tuyệt đối nơi cư ngụ. Amir, Laila, Abdullah đều chông chênh trong trạng thái ở giữa hai quốc gia, hai dân tộc. Họ tự xây dựng và tôn tạo bản sắc của mình thông qua kí ức và những hành động, việc làm trên đất khách để có thể tồn tại như một thực thể văn hóa gốc trong không gian thứ ba – không gian ở giữa.

4. KẾT LUẬN

Như vậy có thể thấy, nhiều thân phận con người gắn với bị kịch ra đi và trở về nguồn cội đã được Khaled Hosseini tinh tế chuyển tải trong từng tiểu thuyết. Cái gốc gác, bản thể là điều mà mỗi nhân vật không thể chối bỏ. Họ đã tự lưu giữ kí ức, bản sắc văn hóa khi đến với trời Tây trong niềm hoài vọng xót xa về cố quốc. Khi khám phá chiều sâu suy nghiệm của từng chủ thể văn hóa, từng phận người Afghan li hương cũng là lúc người đọc nhận ra những hiện thực và bi kịch của con người hiện đại phải gánh chịu trước vòng xoáy của lịch sử, chiến tranh và xung đột. Hơn thế nữa, Khaled Hosseini đã cho thấy nhịp sống văn hóa độc đáo và khả năng khẳng định nhân vị của mỗi chủ thể trên bước đường

đến với đất khách. Đó cũng là thành công to lớn của nhà văn toàn cầu Khaled Hosseini khi nhìn về đất nước và con người Afghanistan.

TÀI LIỆU THAM KHẢO

- [1] Hosseini, Khaled (2010). *Ngàn mặt trời rực rỡ*, NXB Văn học, Hà Nội.
- [2] Hosseini, Khaled (2007). *Người đưa diều*, NXB Phụ nữ, Hà Nội.
- [3] Hosseini, Khaled (2017). *Và rồi núi vọng*, NXB Hội Nhà văn, Hà Nội.
- [4] Minh Tâm, Thanh Nghi, Xuân Lâm (1998). *Từ điển Tiếng Việt*, NXB Thanh Hóa.
- [5] Nguyễn Hưng Quốc (2014). *Thân phận lưu vong: sống ở giữa*, <https://www.nguoi-viet.com/dien-dan/Than-phan-luu-vong-Song-o-giua-4752/>, 30/08/2014.

Title: CHARACTERISTICS BRING THE SOUND OF BEING MOVEMENT IN THE NOVEL OF KHALED HOSSEINI

Abstract: The characters in Khaled Hosseini's novels clearly reveal the sense of exile in the notion of a global writer's writing, between past memories and present life. They are subjects of compassion, and asylum and the tenants who live unsteadily between cultural regions. All of them share the same hesitance in their reminiscence and are particularly associated with the former nation of Afghanistan. Such types of characters are nicely and authentically portrayed by the writer through the art of building parallel and depicts characters associated with Islamic culture.

Keywords: Khaled Hosseini, exile, asylum, exiles.